

Jurayeva Shaxnoza Saatmuradovna,
*Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi huzuridagi
"Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti
kichik ilmiy xodimi*

BOLALARNING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIGA MOSLASHISH JARAYONINI TASHKIL ETISHDA TARBIYACHI- PEDAGOGLARNING O'RNI

Annotatsiya. Maqola ilk bolalik davridagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitlariga moslashtirishning psixologik omillarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Adabiyotlar tahlili o'g'il va qiz bolalar o'rtasidagi moslashish shartlari, oiladagi bolalar soni va moslashish davrining davomiyligi o'rtasidagi bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish asosida bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitlariga moslashtirishni optimallashtirishga qaratilgan, ya'ni bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotining ijtimoiy-madaniy muhitiga tezroq va xavfsizroq moslashishi yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tayanch so'zlar: ilk bolalik davri, moslashuv, tarbiyachi-pedagog, o'yin faoliyati, ijtimoiylashuv, ota-ona, maktabgacha ta'lim tashkiloti.

Аннотация. Статья посвящена анализу психологических факторов адаптации детей раннего детства к условиям организации дошкольного образования. На основе анализа литературы показано, что существует зависимость между условиями адаптации мальчиков и девочек, количеством детей в семье и длительностью адаптационного периода. На основе анализа психолого-педагогической литературы разработаны практические рекомендации по более быстрой и безопасной адаптации ребенка к социокультурной среде ДОУ, направленные на оптимизацию адаптации детей к условиям ДОУ.

Ключевые слова: раннее детство, адаптация, воспитатель-педагог, игровая деятельность, социализация, родители, организация дошкольного образования.

Abstract. The article is devoted to the analysis of psychological factors of adaptation of children in early childhood to the conditions of preschool education organization. Based on the analysis of the literature, it is shown that there is a relationship between the conditions of adaptation between boys and girls, the number of children in the family and the duration of the adaptation period. Based on the analysis of psychological-pedagogical literature, practical recommendations were developed for the faster and safer adaptation of the child to the socio-cultural environment of the preschool educational institution aimed at optimizing the adaptation of children to the conditions of the preschool educational institution.

Keywords: early childhood, adaptation, educator-pedagogue, game activity, socialization, parents, preschool education organization.

Kirish. Moslashuv muammosiga doir turli yondashuvlarda ta'kidlanishicha, bola ilk marotaba bog'chaga kelganida u o'zini yangi, g'ayrioddiy muhitda topadi, bu esa unda ma'lum

hissiy stressni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu bosqichda tarbiyachining asosiy vazifasi bolaga stressni yengish va yangi sharoitlarga moslashishga yordam berishdir. Xorij psixologiyasida moslashish

aspektlarini E.Shmidt-Kolmer¹, A.Adler² va F.Dolto³ o'rgangan. Mahalliy psixologik adabiyotlarda bolalarni maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitlariga moslashtirish muammosini o'rganishga doir yondashuvlarda, asosan, ijtimoiy moslashuv masalalari G.F.Kumarin⁴, A.V.Mudrik⁵, N.M.Aksarina⁶, A.S.Rusakova⁷, S.N.Teplyuk⁸, L.I.Bojovich⁹, M.I.Lisina¹⁰ va boshqalarning ishlarida tadbiq etilgan bo'lib, ularda bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitlariga psixologik moslashuvi xususiyatlari, shuningdek, bolaning psixologik farovonligi omillari va maktabgacha yoshdagi bola intellektual rivojlanishining asosiy qonuniyatlari muhokama qilinadi. Hayotning uchinchi yilida bolalarning protsessual o'yinlari bolaning o'yin faoliyati rivojlanishining tabiiy bosqichi sifatida rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni moslashtirish muammosi dolzarb va ahamiyatli bo'lib, mazkur jihat o'qituvchilar va ota-onalar bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasida moslashtirishga yetarlicha jiddiy munosabatda emasliklari bilan ham xarakterlidir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti

xodimlari hisoblangan tarbiyachi-pedagoglarning har doim ham yangi kelgan bolalarning molashuvi bo'yicha amaliy yordam ko'rsatish darajasi yetarli emas. Ba'zi ota-onalar adaptiv stressning namoyon bo'lishini tarbiyachi-pedagoglarning "mas'uliyatsizligi" bilan bog'laydi. Aslida, boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolaning moslashuv tabiati nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotiga, balki maktabga moslashish jarayonida ham uning sog'lig'ining dinamikasini tavsiflash uchun prognostik testlarning o'tkazilishi bilan birga olib boriladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotiga moslashish davrida bolalarning sog'lig'ini saqlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalar oldida turgan asosiy vazifalardan biridir¹¹.

Moslashuv (lot. adaptatio) atamasi "moslashish" degan ma'noni anglatadi. Bolalarning bog'chaga moslashuvi – uning yangi sharoitlarga moslashishini anglatadi. Mazkur jarayon o'ziga bolaning atrofidagi odamlar, kundalik tartib, yangi qoidalar, ota-onalarning yo'qligini qamrab oladi. Bu paytdan boshlab bolaning faol ijtimoiylashuvi boshlanadi, bu esa ba'zi qiyinchiliklar bilan birga kechishi mumkin¹².

Moslashish davrida hissiy va jismoniy beqarorlikni kuzatish mumkin, ular: bola tez-tez yig'lashi, onasini sog'inishi, arziyas narsalardan xafa bo'lishi, ovqatlanish yoki uxlashni to'xtatishi kabilar. Lekin bu odatiy holat hisoblanishiga qaramay, tarbiyachi bor e'tiborini bolaning tez va muvaffaqiyatli moslashishini ta'minlashga yo'naltirilgan tadbirlarni tashkil etishga qaratishi kerak.

Adaptatsiya jarayoni turli yo'llar bilan davom etishi mumkin. Moslashuv jarayonining bir necha darajalari mavjud:

1. Yengil darajadagi moslashuv.
2. O'rta darajadagi moslashuv.
3. Og'ir darajadagi moslashuv¹³.

¹ Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Тонковой-Ямпольской Р.В. Шмидт-Кольмер Е. Атанасовой-Буковой А. – Москва, 2008. – 320 с.

² Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – Москва: Мысль, 1995. – 268 с.

³ Франсуаза Д. На стороне ребенка / Д.Франсуаза. – Санкт-Петербург: Издательство «Петербург – XXI век», 1997.

⁴ Предшкольное образование: содержание и методика: Экспериментальная программа дополнительного профессионального образования / науч. ред.: Кумарина Г.Ф. О.А. Степанов О.А. – Санкт-Петербург: КАРО, 2006. – 96 с.

⁵ Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. Слостенина В.А. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Изд. центр «Академия», 2000. – 200 с.

⁶ Аксарина Н.М., Голубева Л.Г. Характер адаптации детей раннего возраста при поступлении в детское учреждение. – Москва: Просвещение, 1974.

⁷ Русаков А.С. Адаптация ребёнка к детскому саду. Советы педагогам и родителям: Сборник. – Санкт-Петербург: Изд-во «Речь», 2010. – 128 с.

⁸ Теплюк С.Н. Актуальные проблемы развития и воспитания детей от рождения до трех лет: Пособие для педагогов дошкольных учреждений. – Москва: Мозаика-синтез, 2010. – 144 с.

⁹ Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологическое исследование.) – Москва: Просвещение, 1968. – 464 с.

¹⁰ Лисина М.И. Влияние общения с взрослыми на психическое здоровье ребенка // Дошкольное воспитание, 1982. – № 8.

¹¹ Спицына В.В., Сарайкина Е.А. Психологические предпосылки развития игровой деятельности в раннем детстве // Концепт. Спецвыпуск, 2013. – № 8.

¹² Роньжина А.С. Занятия психолога с детьми 2–4 лет в период адаптации к дошкольному учреждению: Пособие. /А.С. Роньжина. – Москва: Книголюб, 2003. – 72 с.

¹³ Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А.М. Матюшкина. – Москва: Педагогика, 1983. – 368 с.

Yengil moshlashish jarayonida birinchi kunlardan oq bola zavq bilan bogʻchaga boradi, u yerda boʻlishni yaxshi koʻradi. Baʼzan rad etish daqiqalari boʻlishi mumkin, lekin ular tezda oʻtib ketadi. U tengdoshlari bilan yaxshi munosabatda boʻladi, kamdan kam kasal boʻladi, tarbiyachiga boʻysunadi va oʻzini oʻzi band qilishni biladi. Moslashuv davri 7–14 kun davom etadi.

Oʻrta moslashish jarayonida bola ota-onasi bilan xayrlashgandan keyingi dastlabki daqiqalarda keskinlik yoki umidsizlikni boshdan kechiradi, shundan soʻng u tezda oʻyinga qoʻshiladi. U tarbiyachiga boʻysunadi, uning iltimoslarini bajaradi, lekin baʼzida ularni eʼtiborsiz qoldirishi mumkin. Boshqa bolalar bilan doimiy muloqotda boʻlishi natijasida u tez-tez kasal boʻlib qolishi mumkin. Biroq kasallik tez va asoratsiz davom etadi. Moslashuv davri 14–21 kunni tashkil etadi.

Ogʻir moslashish jarayonida bola bolalar bogʻchasi bilan bogʻliq har qanday soʻzni eshitganida yigʻlashga, qaysarlik qilishga tushib, dod-voy sola boshlaydi. Bogʻchaga uni ota-onasining bagʻridan “ajratib”, “yulib” olib kelishga toʻgʻri keladi. Mazkur holat bolada stressni yuzaga keltiradi, natijada bola tez-tez kasal boʻlib qoladi. Baʼzan u ilgari olingan koʻnikmalarini yoʻqotishi mumkin, masalan, raqamlar yoki harflarni unutish. Bu moslashishning eng qiyin shakli boʻlib, kattalardan koʻproq eʼtibor talab qiladi. Moslashuv davri 60 kungacha yoki undan koʻproq muddatni qamrab oladi.

Bolani uzoq vaqt davomida stressga duchor qilish mumkin emas. Bir muncha vaqt oʻtgach, u normal holatga qaytadi yoki qattiq moslashish darajasida kasal boʻlib qolishi mumkin. Moslashuv davrining davomiyligi har bir kishi uchun individualdir. Bu bolaning yoshiga, ijtimoiy aloqalar soniga, temperamentiga, hissiy yetuklikka va ota-onasining bola bilan kechadigan munosabatlariga ham bogʻliq. Agar bola allaqachon biror-bir jamoada muloqot qilish tajribasiga yoki katta oilaga ega boʻlsa, u ikki kun ichida bolalar bogʻchasiga moslashishi mumkin. Boshqalar esa bir necha hafta yoki oy davomida bogʻcha muhitiga moslashib keta oladi. Bolaning bolalar bogʻchasiga moslashishiga yordam berish uchun tarbiyachi va ota-ona hamkorlikda ishlashi zarur¹⁴.

¹⁴ Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.

Tarbiyachi bolaning moslashuv jarayonida muhim rol oʻynaydi. Uning bola va ota-onalar bilan oʻzaro munosabatlarining sifati butun jarayonning qanday oʻtishi va qanchalik tez tugashiga taʼsir qiladi.

Adaptatsiya jarayoni maʼlum “jarohatli” holatlarsiz kechishi uchun tarbiyachi-pedagog, birinchi navbatda, ota-onalar bilan ijtimoiy munosabatlarni oʻrnatishi kerak. Bunda tarbiyachi-pedagogga quyidagilar tavsiya etiladi:

Farzandini u yerga olib kelishdan oldin ota-onalarni bolalar bogʻchasiga sayohatga olib borish. Bolalari qayerda uxlashini, oʻynashini, ovqatlanishini va oʻqishini koʻrishi. Ularning kun tartibi bilan tanishtirish. Ota-onalarning xotirjamligi bolaning bolalar bogʻchasiga ijobiy munosabatining kaliti ekanini, ota-onaning har qanday hayajoni bolalarga uzatilishini tushuntirish lozim.

Bola guruhda boʻlsa, ushbu guruhning ota-onalari uchun WhatsApp yoki Telegram kabi tarmoqlarda suhbat yarating. Savollarga javob berish, yangiliklar va eʼlonlarni joylashtirish orqali ushbu yozishmalarni faol saqlang. Bunday suhbat ota-onalarga nazorat va xotirjamlik hissini beradi, chunki ular istalgan vaqtda oʻz farzandi haqida maʼlumot olishlari mumkin.

Ota-onalar bolalarini bogʻchaga 5-10 daqiqalik farq bilan olib kelishini tashkil qiling. Bu har bir bola bilan alohida uchrashish va u bilan aloqa oʻrnatish imkonini berishi bilan birga ota-onadan ajralish jarayonining “ogʻriqsiz” kechishini taʼminlaydi¹⁵.

Shu oʻrinda ota-onalarga ham farzandining muvaffaqiyatli moslashuvini taʼminlashda eʼtibor berishi lozim boʻlgan jihatlar mavjud boʻlib, ularga quyidagilarni kiritib oʻtish mumkin:

– farzandlaringiz sizning yoningizda oʻzlarini xavfsiz his qilishi uchun ular bilan ishonchli munosabatlar oʻrnatish;

– farzandingizni maktabgacha taʼlim tashkilotidan olish uchun borganingizda unga yumshoq munosabatda boʻling. Samimiy xayrixohlik koʻrsatib, tabassum qiling, oʻz yordamingizni taklif qiling, uning ishlariga qiziqish bildiring, masalan, uning kayfiyati va ruhiy holati haqida soʻrang. Birinchi munosabatdanoq bolada sizga ishonish

¹⁵ Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с.

mumkinligi, siz doimo yordam beradigan do'st ekanligingiz haqidagi taassurot paydo bo'lishi kerak;

– farzandingiz bilan norasmiy, do'stona muloqot qiling. Masalan, sayr uyishtirib turing. Shunda bola sizni bog'chada ko'rganida do'st sifatida qabul qiladi.

Tarbiyachilarning bolalar bilan munosabatida:

– bolalar o'zlarini qulay va xavfsiz his qilishi uchun guruhda iliq va xayrixohlik muhitini yarating. Buni dekor elementlari – gullar, kichik uy (miniatyura)lar yoki shaxsiy hayot uchun burchaklar yordamida amalga oshirish mumkin. Ularning yonida tanish narsa-buyumlar bo'lishi uchun bolalar o'z o'yinchoqlarini olib kelishi mumkin;

– vaqti-vaqti bilan bolalarni bag'ringizga bosing, quchoqlang. Taktil aloqa ularga xavfsizlik va ishonch hissi baxsh etib, tezroq moslashishiga yordam beradi;

– hamma bola ham doim otasi yoki onasining yonida bo'lishni xohlaydi. Bolalarning bu ehtiyojini bog'chada “oilaviy albom” yaratish orqali qondirishingiz mumkin. Ya'ni kutib olish va kuzatish uchun mo'ljallangan xonaga bolalar ota-onasining fotosuratini joylashtiring, bola istalgan payti ularni ko'rishi uchun sharoit yarating;

– bolalarni yakka va guruh bo'lib o'ynaladigan qiziqarli o'yinlarga jalb qiling. Bundan tashqari, o'yinlar har qanday vaziyatda yordamga keladigan tarbiyachi timsolidagi yetakchi obrazini shakllantirishga yordam beradi¹⁶.

Bolani bolalar bog'chasiga moslashtirish bosqichma-bosqich davom etadigan jarayon bo'lib, tarbiyachi-pedagogning vazifasi bu bosqichlarni tartibga solish va ota-onalarni yo'naltirishdir.

Ba'zi bolalar bilan ular bog'chaga chiqishidan avval ushbu muassasa yon atrofida (imkon bo'lsa ichida) kunduzi yoki kechqurun sayr qilishi ularning bog'chaga moslashishida yaxshi samara beradi. Bu kabi sayrlarda ona bola bilan qoladi. Moslashish jarayonining yengil kechishi uchun birinchi haftada ona bolani bog'chaga bir necha marotaba ertalab olib kelishi, iloji bo'lsa, u bilan guruhda birga qolishi yoki u tabiat qo'ynidagi ertalabki sayrdan so'ng tashrif buyurishi maqsadga muvofiq.

¹⁶ Остроухова А. Успешная Адаптация, 2008. – № 3.

Ikkinchi haftadan boshlab esa bolaning muassasada qolish vaqti tushlikkacha cho'ziladi. U boshqa bolalar bilan birga ovqatlanadi, shundan keyin ota-onasi yoki bobo-buvisi uni uyga olib boradi. Uchinchi va to'rtinchi haftalarda bolani kunduzgi uyquga qoldirib, uyqudan keyin yoki tushlikdan keyin olib ketish moslashishda yaxshi samara beradi¹⁷.

To'rtinchi haftadan keyin bolani to'liq kun davomida bolalar bog'chasida qoldirish mumkin. Moslashish davrida bola boshqa bolalarning ko'z yoshlari yoki qaysarliklariga guvoh bo'lmasligi uchun uni ertaroq yoki kechroq olib kelish kerak. Bolani uyda ovqatlantirish yaxshiroq, chunki ko'p bolalar notanish muhitda, ayniqsa, noodatiy muhitda ovqat yeyishni rad etadi.

Tarbiyachi-pedagog doimiy ravishda bolaning hissiy va jismoniy holatini kuzatib boradi. Biz bolaning moslashuvi yakuniga yetgani, u endi stressni boshdan kechirmasligini quyidagi holatlar orqali taxmin qilishimiz mumkin. Agar bola 7 kun davomida:

1. Hech qanday sababsiz yig'lamasa va ota-onasi haqida so'ramasa.
2. Tengdoshlari bilan zavq va qiziqish bilan o'ynasa, tarbiyachi bilan faol muloqotga kirishsa.
3. Yaxshi uxlasa, yaxshi ovqatlansa va kasal bo'lmasa.

Moslashuvning muvaffaqiyati va yakuniga yetish tezligi tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligiga bog'liq. Faqat jamoada ishlash, bolalar bog'chasida va uyda tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirish orqali bolani qisqa vaqt ichida bog'chaga tayyorlash va uning yangi jamoadagi ijtimoiylashuviga yordam berish mumkin.

¹⁷ Смирнова Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет: Методическое пособие для практических психологов / Смирнова Е.О., Галигузова Л.Н., Ермолова Т.В., Мещерякова С.Ю. – 2-е изд. испр. и доп. – Санкт-Петербург: Детство-пресс, 2005. – 144 с.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Р.В. Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А. Атанасовой-Буковой. – Москва, 2008. – 320 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – Москва: Мысль, 1995. – 268 с.
3. Франсуаза Д. На стороне ребенка / Франсуаза Д. – Санкт-Петербург: Издательство «Петербург – XXI век», 1997.
4. Предшкольное образование: содержание и методика: Экспериментальная программа дополнительного профессионального образования / науч. ред.: Кумарина Г.Ф. Степанов О.А. – Санкт-Петербург: КАРО, 2006. – 96 с.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Изд. центр «Академия», 2000. – 200 с.
6. Аксарина Н.М., Голубева Л.Г. Характер адаптации детей раннего возраста при поступлении в детское учреждение. – Москва: Просвещение, 1974.
7. Русаков А.С. Адаптация ребёнка к детскому саду. Советы педагогам и родителям: Сборник. – Санкт-Петербург: Изд-во «Речь», 2010. – 128 с.
8. Теплюк С.Н. Актуальные проблемы развития и воспитания детей от рождения до трех лет: Пособие для педагогов дошкольных учреждений. – Москва: Мозаика-синтез, 2010. – 144 с.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологическое исследование.) – Москва: Просвещение, 1968. – 464 с.
10. Лисина М.И. Влияние общения с взрослыми на психическое здоровье ребенка // Дошкольное воспитание, 1982. – № 8.
11. Роньжина А.С. Занятия психолога с детьми 2–4 лет в период адаптации к дошкольному учреждению: Пособие. /А.С. Роньжина А.С. – Москва: Книголюб, 2003. – 72 с.
12. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А.М. Матюшкина. – Москва: Педагогика, 1983. – 368 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с.
14. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.
15. Остроухова А. Успешная адаптация, 2008. – № 3.
16. Смирнова Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет: Методическое пособие для практических психологов / Е.О.Смирнова, Л.Н. Галигузова, Т.В. Ермолова, С.Ю. Мещерякова. – 2-е изд. испр. и доп. – Санкт-Петербург: Детство-пресс, 2005. – 144 с.
17. Спицына В.В., Сарайкина Е.А. Психологические предпосылки развития игровой деятельности в раннем детстве // Концепт. Спецвыпуск. – № 8, 2013. – ART 13576. – 0.8 п.л. URL: <http://e-koncept.ru/2015/13576.htm> Гос. рег. эл. № ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X [время обращения: 27.09.2022].